

Vâsık-zâde Erşed'in Şiirlerinde Felek ile İlgili Benzetme Unsurları

Orhan Balcı | ORCID: 0000-0001-5228-3653 | orhan.balcı@siirt.edu.tr |
Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye.
ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Özet

Klasik Türk şiirinde topluma ve doğaya dair hemen her şeyin yansımaları bulmak mümkündür. Evrenin düzeni ve bu düzenin parçaları arasında yer alan Güneş, Ay, felek, yıldızlar, gezegenler gibi kozmik unsurlar çeşitli yönleriyle şiirlere malzeme olmuşlardır. Şairler kozmik kavramların hem yücelik, hareket, tesir, şekil gibi özelliklerini hem de sevgili ya da övülen kişi bağlamında çeşitli benzerlik ilişkilerini, özellikle gazellerde estetik bir bakışla yansıtmışlardır. Böylelikle gazellerin temel konularından olan sevgili ve övülen kişinin vasıfları anlatılırken kozmik kavramlar, hemen her klasik Türk şairi için önemli bir ilham kaynağı olur. Şairin kozmik unsurlara yüklediği anlamları tespit etmek de klasik Türk şiirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada on sekizinci yüzyıl şairlerinden olan Vâsık-zâde Erşed hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra divânçesi taranarak “felek” kavramının kullanıldığı altmış iki örnek tespit edilmiş ve söz konusu tespitlerde feleğin kullanım özellikleri incelenmeye çalışılmıştır. Verilen başlık ve örnek beyitlerin dışında kalan diğer benzetmelerin künye bilgileri çalışmanın sonunda verilmiştir. Metin merkezli çalışmada kelime bazlı tarama yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Vâsık-zâde Erşed, felek, benzetme

Atıf Bilgisi

Balcı, O. (2026). Vâsık-zâde Erşed'in Şiirlerinde Felek ile İlgili Benzetme Unsurları. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 6(1), 107-116.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1938344>

Geliş Tarihi	26.04.2026
Kabul Tarihi	25.05.2026
Yayın Tarihi	31.05.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için bir fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography, DOAJ: Directory of Open Access Journals.

Metaphorical Elements Related to Fate in the Poems of Vâsık-zâde Erşed

Orhan Balcı | ORCID: 0000-0001-5228-3653 | orhan.balcı@siirt.edu.tr |
Siirt University, Siirt, Türkiye.
ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

In classical Turkish poetry, reflections of society and nature can be found in abundance. Cosmic elements such as the Sun, the Moon, the heavens, stars, and planets components of the universal order were employed in various ways as poetic material. Poets conveyed both the grandeur, motion, influence, and form of these cosmic concepts, as well as their analogical associations with the beloved or the praised figure, particularly in the genre of the ghazal, through an aesthetic lens. Thus, while describing the attributes of the beloved or the person being praised central themes of the ghazal cosmic notions served as a significant source of inspiration for nearly every classical Turkish poet. Identifying the meanings attributed by poets to cosmic elements contributes to a deeper understanding of classical Turkish poetry. In this study, following a brief introduction to Vâsık-zâde Erşed, one of the poets of the eighteenth century, his divançe was surveyed and sixty-two instances of the concept of felek were identified. The analysis then focused on examining the distinctive features of its usage in these occurrences. Beyond the cited couplets, bibliographic information for the other similes has been provided at the end of the study. The research, being text-centered, employed a word-based scanning method.

Keywords: Classical Turkish literature, Vâsık-zâde Erşed, fate, comparison

Citation

Balcı, O. (2026). Metaphorical Elements Related to Fate in the Poems of Vâsık-zâde Erşed. *International Journal of Philology Bengü*, 6(1), 107-116.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1938344>

Date of Submission	26.04.2026
Date of Acceptance	25.05.2026
Date of Publication	31.05.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography, DOAJ: Directory of Open Access Journals.

Giriş

Klasik Türk şiirinde sıkça karşımıza çıkan mazmunlardan biri olan felek; "çarh, gökyüzü, sipihr, âsumân, gerdûn, fezâ, semâ" gibi kavramlarla ifade edilir. Kur'an'ın yedi kat sema vurgusuna rağmen¹ Batlamyus'tan gelen ve dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden meydana gelmiştir görüşü şairler arasında daha fazla rağbet görmüştür (Kurnaz, 1995: 306). Felek yüksekliği, parlaklığı, şekli, rengi gibi yönleriyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur.¹ Kozmik unsurlar arasında büyük bir yeri olan felek ve insan hayatı üzerindeki etkilerine dair inanışlar, klasik Türk şiirinin genel dokusunu içeren ipuçları sunma noktasında önem arz eder. Benzetme şekli ve hangi hayallerle birleştirilerek sunulduğu mevzuu farklı olsa da klasik Türk şairleri şiirlerinde feleğe ve onun etrafında oluşan motiflere yer vermektedir. Bir astronomi terimi olarak felek, sözlüklerde: yıldızların döndüğü yer anlamını taşımakta, aynı zamanda denizde oluşan girdap da bu isimle anılmaktadır (Canım, 2018: 436). Rado (1969: 373), feleğin her gezegene mahsus bir gök tabakası olduğunu bildirmiştir. Bahaeddin Ögel'in (2014: 196) eserlerinde "felek" kelimesinin daha çok gökyüzü için kullanıldığı; Ay, Güneş ve yıldızların bulunduğu gök katları için ise "eflâk" ifadesinin tercih edildiği belirtilir.

On sekizinci yüzyıl şairlerinden olan ve hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda adı Abdülhamid ve mahlası "Erşed" olarak geçen şairin, "çok (daha, en, pek) reşit, en olgun" anlamlarına gelen bu mahlasını hangi sebeple tercih ettiği hakkında bilgi verilmemiştir. Hayatı hakkındaki en detaylı bilgi Râmiz'in Âdâb-ı Zurefâ isimli tezkiresinde bulunmaktadır. Eserdeki bilgilere göre Erşed 1147/1734-1735 yılında doğmuştur. Âlim bir ailede doğan Erşed, çocukluğundan itibaren ilim tahsil etmeye başlamıştır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderris olmak için mülazemete (beklemeye) başlamıştır (Erdem, 1994: 22). Sicill-i Osmânî'de ise müderrislik yaptığı belirtilmiştir (Akbayar ve Kahraman, 1996: 485). Kaynakların çoğunda Erşed'in müderris olamadan genç yaşta vefat ettiği görüşü hâkimdir (Erdem, 1994: 22; Oğraş, 2018: 38; Öztürk, 2018: 45). Erşed'in bilinen tek eseri *Dîvânçe*'sidir. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 117/811 numarada kayıtlı olan *Dîvânçe*'nin tanıtımı ve *Dîvânçe*'de bulunan bir şehrengiz üzerine makale kaleme alınmıştır. (Yıldız, 2021: 767-783). Ayrıca

¹ Klasik Türk edebiyatında kozmik unsurların incelendiği benzer çalışmalar için bkz: Şentürk, A. A. (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), Türk Dünyası Araştırmaları, S. 90, s. 131-179; Özdemir, M. (2019) Revânî'nin Gazellerinde Feleğin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. Türklük Bilimi Araştırmaları, sy 46, ss. 103-3, <https://izlik.org/JA75SW93UP>; Balcı, O. (2025). Enderunlu Fâzıl'ın gazellerinde feleğin kullanımı üzerine bir inceleme. 14. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s. 667-672); Balcı, O. (2025). Süheylî Divânında Kozmik Unsurlar. 14. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s. 1009-1015); Aytaç, A. (2022). Felek Tasavvuru Etrafında Necâî Bey'in Gazellerinde "Güneş". Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6 (4), 2005-2030. <https://doi.org/10.34083/akaded.1204123>; Çınar, B. (2010). Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde felekler. Journal of Turkish Research Institute, 15(39), 777-792. <https://izlik.org/JA37NL23LZ>; Karaköse, S. (2012). Kozmik Âlemde Nef'î'nin Seyri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 29-48. <https://izlik.org/JA74UJ22AB>; ERDEM, Nebahat (2022). "Nâmî Divânı'nda Kozmik Unsurların Kullanımı", Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (5/4), 91-114; Okmak, Ö. (2018). Cem Sultan divânı'nda kozmik âlem. TÜRK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1(14), 154-166. <https://izlik.org/JA53BA27BF>; Uzunoğlu Sayın, E. (2020) "Fahreddîn-İ Irâkî Divânı'nda Kozmik Unsurlar". Şarkiyat 12/3: 689-707. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.687332>; Aydın, O. (2020), Nedîm Divânı'nda Kozmik Unsurlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 13, S. 69, ss. 27-37; Güler, G. (t.y.) Fuzulî'nin Türkçe divânı'nda gökcişimleri ve feleklerin dönemin astronomi bilgisiyle uyumu. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/37508726/FUZUL%C4%B0N%C4%B0N_T%C3%9CRK%C3%87E_D%C4%B0VANIN_DA_G%C3%96KC%C4%B0S%C4%B0MLER%C4%B0_VE_FELEKLER%C4%B0N_D%C3%96NEM%C4%B0_N_ASTRONOM%C4%B0_B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0YLE_UYUMU; Yıldırım, S., & Gülzar, Z. (2021). Sâilî-i Şîrâzî'nin Divân'ında Kozmik Unsurlar. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 24, 303-324. <https://doi.org/10.30767/diledeara.901780>; Karaduman, R. (2020). Ahmedî Divânı'nda Kozmik Unsurların Kullanımı. Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi, 3(6), 274-292. <https://izlik.org/JA73FW89EC>.

Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903 numarasıyla Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 198 numarada mevcut olduğu belirtilen “*Dîvân-ı Re’fet*” adıyla, Erşed’in ağabeyi Mehmet Aziz Efendi adına kaydedilmiş eserin aslında 117/811’de kayıtlı Erşed’in *Dîvânçe*’sinin farklı bir zamanda çekilmiş fotoğrafları olduğu tespit edilmiştir (Çukurlu, 2022: 14).

Şiirlerinden; abisiyle birlikte Hicaz’a gittiği, babasının vefatından sonra çok sıkıntılar çektiği, kendisine düşmanlık besleyen insanların bulunduğu anlaşılmaktadır (Çukurlu, 2023: 6). Erşed’in nerede ve kaç yılında vefat ettiği konusunda elimizde net bir bilgi bulunamamaktadır. Es’ad Mehmed Efendi’ye göre yirmi yaşına ulaşmadan (1166-1167) vefat etmiştir (Oğraş, 2018: 38). Silâhdâr-zâde (Öztürk, 2018: 45), Şefkat (Kılıç, 2017: 44) ve Sicill-i Osmânî’ye (Akbayar-Kahraman, 1996: 485) göre 1175 yılında, Râmiz (Erdem, 1994: 22) ve Arif Hikmet’e (Çınarcı, 2019: 25) göre 1176 yılında vefat etmiştir. Erşed, “*Yâvedûd iskelesinde Hadîce Sultân câmi’-i şerîfi mukabilinde defn*” edilmiştir (Erdem, 1994: 22). Erşed kaynaklarda şiir ve inşâda benzersiz, güzel söz söyleyen (Erdem 1994: 22), asrında şiir ve inşâsıyla meşhur olmuş (Oğraş 2018: 38), genç yaşta vefat etmesine binaen şiirlerindeki kusurların mazur görülebileceği bir şair (Çınarcı, 2019: 28) olarak tavsif edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan *Dîvânçe-i Erşed*’in tenkitli metninde yüz yetmiş sekiz gazel, elli bir beyit/ferd/müfred/metali‘, kırk üç kıt’a, on rubai, dokuz kaside, üç mesnevi ve iki terci‘-bend bulunmaktadır (Çukurlu, 2023: 7).

Erşed’in *Dîvânçe*’sinde gerçek veya mecaz anlamda “felek” kavramının altmış iki beyitte kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu benzetmeler üç ana başlık halinde (Somut Nesnelere Benzetilen Felek, Kozmik Bir Mekân Olarak Felek ve Kişileştirilmiş Felek) verilmiştir. Feleğin kullanım özellikleri incelenirken konu başlıklarının fazla olması ve bazı konu başlıklarında çok sayıda örneğin olmasından içerik değerlendirilmesi yapılırken bazı başlıklar veya aynı konu başlığı altındaki benzer örnekler çalışmaya alınmamış, fakat çalışmanın sonunda beyitlerin künye bilgileri verilmiştir. Amaç metin neşri olmadığından, beyitlerde bilimsel transkripsiyon işaretleri kullanılmadı; ancak uzun ünlüler gösterildi. Beyitler, ayrıntılı olarak şerh edilmemiş; sadece konuyu aydınlatıcı temel noktalara değinilmiş ve kısa açıklamaları verilmiştir.

Şairin, felek ile ilgili kavramların kaç defa kullandığını gösteren tablo aşağıda paylaşıldıktan sonra bu unsurların geçtiği örnek şiirleri üzerindeki tahlile yer verilecektir.

Vâsık-zâde Erşed’in şiirlerinde geçen kozmik unsurların isimleri ve sayıları:

Âsumân	2	defa
Çarh	14	defa
Eflâk	6	defa
Felek	26	defa
Fezâ	1	defa
Gerdûn	6	defa
Gök	2	defa
Semâ	1	defa
Sipîhr	4	defa

-----Toplam

62 defa²

1. Somut Nesnelere Benzetilen Felek

1.1. Ayna

Bugün ki hasret ile biz figân u âh edelim

O âh ile felek âyînesin siyâh edelim (g. 127/1)

Gökyüzü parlaklığı, şeklinin yuvarlaklığı, derinliği ve renginin beyaza yakın olması sebebiyle aynaya benzetilmiştir. Beyitte âşığın gönlünden çıkan âh ateşinin dumanı, gökyüzü aynasını kaplamıştır. Aynadaki görüntüler âh dumanının etkisiyle görünmemektedirler. Beyitte geçen siyah renkten kasıt kara bulutlardır. Erşed, doğal bir hadiseyi estetik bir gerekçeye bağlayarak güzel bir tablo oluşturmuştur.

1.2. Deniz

Ben felekde dalmışım bahr-i kemâle çün neheng

Eylemem fülk-i murâd-ı rûz[i]gâra ser-fürû (g. 145/4)

Gökyüzü, uçsuz bucaksız olması ve mavi rengi bakımından denize teşbih edilmiştir. Bulutlar da bu denizin gemileri olarak düşünülebilir. Erşed, kendisini feleğin olgunluk denizine dalan bir timsah olarak görmektedir. Bu yüzden zamanın arzu gemisine ihtiyaç duymamaktadır. Rüzgâr kelimesi hem zaman hem de beyitte geçen gemi kelimesinden dolayı esen yel anlamını da ihtiva etmektedir.

2. Kozmik Bir Mekân Olarak Felek

2.1. Dergâh

Bu semtin sâkinânı suya muhtâç idi bi'l-cümle

‘Aceb hayr du‘â aldı o sultân-ı felek-i dergâh (t. 1/5)

Dergâh, tarikat mensuplarının toplandığı ve şeyhden feyz aldıkları, ibadet ettikleri yerdir. Erşed, Sultan I. Mahmud’a (ö. 1168/1754) yaptırdığı hayrat çeşmesi için yazdığı tarih manzumesinde sultanı felek dergâhının hükümdarı olarak tasvir etmektedir. Şair, At Pazarı semtinin sakinlerinin çeşme yapılmadan önce su konusunda sıkıntı çektiklerini,

² Bu çalışmada Talip ÇUKURLU tarafından hazırlanan “Vâsık-zâde Erşed Dîvânçesi” adlı eserin İhlamur Akademisi tarafından 2023 yılında yayımlanan baskısı kullanılmıştır.

çeşmenin yapılmasıyla birlikte sorunun ortadan kalktığını ve halkın sultana hayır duada bulunduklarını dile getirmektedir.

2.2. Kubbe/Eyvan

Yarım daire şeklinde görünen gökyüzünün sıklıkla kubbe, eyvan, tas gibi kavramlara benzetildiği görülür. Eski Türklerde de gökyüzünün bir kubbe şeklinde düşünüldüğü görülmektedir (Unat, 2013: 15).

Doldı cihâna velvele-i güft-gû-yı ‘îd

Pür etdi kubbe-i feleki hây u hû-yı ‘îd (g. 30/1)

Örnek beyitte gökyüzü, kavisli haliyle kubbeye benzetilmiştir. İlk beyitte Erşed, gökyüzü/kubbe–ses münasebetini birlikte ele almıştır. Yeryüzündeki dedikoduların felek kubbesine ulaşip her tarafını kapladığı dile getirilmiştir.

Müzeyyen oldı sa‘âdetle çarhın eyvânı

Ki doğdı ‘âleme şevketle mihr-i rahşânı (k. 4/1)

Erşed, Sultan III. Osman (ö. 1171/1757)’ın doğumu için yazdığı kasidesinde şehzadenin doğumuyla birlikte parlayan bir güneş gibi feleğin çatısını süslediğini dile getirmiştir. Gökyüzündeki süsten kasıt yıldızlardır.

2.3. Mekân

Da’vet-i hakka ‘urûc eyler iken İsrâ’da

Makdem-i pâkin ile oldı müşerref eflâk (g. 100/4)

İsrâ, Hz. Peygamber’in miraç sırasında Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya intikalini ifade eden terimdir. Beyitte bu yolculuğa değinen Erşed, şekil benzerliğinden dolayı feleğin geniş düzlüğünü Hz. Peygamberin göğe yükseldiği esnada ayak bastığı yer olarak hayal etmiştir. Kutsal bir hadisede Hz. Peygamberin adım attığı yer olan feleğin bundan dolayı şeref kazandığını belirtmiştir.

2.4. Okul

Mekteb-i çarh içre levhin deste alıp mihr ü meh

Na’t-i fahrü’l-enbiyâyı eyler ezber rûz u şeb (k. 1/9)

Geniş ve yüksek görünümü nedeniyle gökyüzünün sıklıkla kubbe, köşk, çadır vb. yapılara benzetildiği görülür. Erşed’in benzettiği yapı da eğitim ve öğretimin yapıldığı okuldur. Beyitte küçük bir çocuk gibi hayal edilen ay ve güneş, felek mektebinde eline aldıkları sayfalarda Hz. Peygamberin övgüsünü içeren sözleri ezberlemektedirler. Yine beyitte geçen levha kelimesi de gökyüzünün geniş düzlüğünden ilhamla kullanılmıştır.

2.5. Yücelik/Yükseklik

Edebiyatımızda felek her zaman şikâyet maksadıyla ve olumsuz anlamıyla kullanılmaz. Şiirlerde yücelik, izzet gibi ifadeler vasıtasıyla yükseklik, genişlik ve sonsuzluk gibi olumlu yönden de kullanılır (Pala, 1995. 182).

Ol felek rütbenin hakikatda

Zâtıdır kutb-ı merkez-i temkîn

(t. 10/5)

Şairler övdüğü kişiyi yüceltmek için şiirlerde feleğin yüceliğinden, yüksekliğinden ve ulaşılmazlığından faydalanırlar. Erşed, Osmanlı Şeyhülislamı Seyyid Murtazâ Efendi'yi (ö. 1171/1758) övdüğü tarih manzumesinde sahip olduğu manevi hâl ve makamı tasvir için feleğin yüceliğinden/yüksekliğinden istifade etmiştir.

3. Kişileştirilmiş Felek

3.1. Abdâl

Abdal kelimesine Türkçe Sözlük'te "gezgin derviş; dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse" anlamları verilmektedir (Türkçe Sözlük, 2011: 3). Bunun yanı sıra ne zaman nereye gidecekleri ve amaçları belli olmayan gezgin kimseler de abdal olarak anılmaktadır.

Mihr ü meh sanma iki kec-kelle abdâl-ı felek

Nakd-i 'ömr 'âlemi etmekdedir cer rûz u şeb

(k. 1/2)³

Erşed'in beytinde abdalın sürekli dolaşması, bir yerde sabit durmaması yönüyle feleğe benzetilmiştir. Erşed'in yaptığı tasvire göre felek, gece gündüz ömür sermayesini gümüş ve altın sikke kazanma peşinde harcayan bir derviş gibi tasvir edilmiştir. Güneş ve ay renk ve görünümleri itibariyle geçmişte kullanılan madenî sikkelere benzetilmiştir.

3.2. İnsan

Gökyüzü hakkındaki mevcut görüşler sebebiyle, insanla ilgili birtakım vasıfları üzerinde toplamaktadır. Bunlardan en çok bahsedilenler telâkkilere dayalı olanlardır. Bu da kötü bir insanda olabilecek bütün vasıfları haizdir. Çoğu zaman gökyüzü, zalim, döneke, kıskanç, nankör, kötülerini koruyan bir insan olarak düşünülmüştür (Deniz, 1992: 72). Erşed'in Dîvânçe'sinde de felek; rengi, şekli, tabiat olayları gibi çeşitli özellikleriyle kullanılmasının yanı sıra insana benzetildiği beyitler de bulunmaktadır. Felek görünüm, karakter, giyim, meslek ve konum olmak üzere insana beş açıdan benzetilmiştir.

Klasik Türk şiirinde genellikle zalim, korkak ve alçak vasfıyla nitelenen, insanlara zulmeden felek, aşağıdaki beyitler de bu yönü üzerinden tasvir edilmiştir.

Dâr-ı gurbetde çekerken sitem-i gerdûnı

Der[d]-mend-i 'âşık-ı zâre nice ârâm olur

(g. 39/4)

Âşık için sevgilinin yurdu kutsaldır. Sevgilinin olmadığı bir yer âşık için gurbet ve eziyet yurdu demektir. Örnek beyitte başka ellerde sevgilinin yasını tutan âşığa bu

³ Beyitlerin künye bilgilerinde kullanılan kısaltmalar için bkz: bkz. (bakınız), g. (gazel), k. (kaside), kt. (kıt'a), t. (tarih), tb. terci'-bend, vb. (ve benzeri).

ızdırıp yetmezmiş gibi bir de felek eziyet etmektedir. Bu yüzden âşığın huzur bulması mümkün değildir.

Şeb-tâ-be-seher hicrin ile nâle ederken

Lerzende olur çarh-ı felek na'relerimden (g. 139/3)

Sevenleri ayırıp her birini başka bir yere savuran felek, âşığın ayrılık acısından kaynaklanan inlemeleri karşısında adeta sıtma tutmuş biri gibi titremektedir.

Görmeden gerdûn-ı dünün hiç nevâziş etdigin

Kim bize bî-hûde bûs-ı dest ü pâ etmek 'abes (g. 16/2)

Beyitte dönek feleğin, eziyet ettiği insanların gönlünü aldığı dair bir emare görmedikten sonra el ayak öpmenin boşa olduğu dile getirilmiştir.

Sara hak sarığı hiç kalmadı agyârların

Sarar elbette felek başına mermerşâhi (g. 169/2)

Erşed, doğruluğun sembolü olarak tasvir ettiği sarığın artık kimsenin başında bulunmadığını dile getirmiştir. Ayın şekil ve renginden dolayı tülbentten kalın, patiskadan ince bir cins beyaz bez sarığa benzetildiği örnekte bu tülbendi sadece feleğin başına doladığını söylemiştir.

Pûtesinde mihr ü mâhı kâl edip çarh-ı felek

'Arz eder sarrâf-ı dehre sîm ile zer rûz u şeb (k. 1/6)

Şiirin konusu ve gereğine göre felek meslek erbabı kimselere de benzetilmiştir. Feleğin cevherleri işleyen birine benzetildiği örnekte renklerinden dolayı ay gümüşe, güneş ise altına teşbih edilmiştir. Benzetilen meslekle ilgili kullanılan terimler (pûte, sarraf, sîm ve zer) beyitte mesleğe yönelik vurguyu daha da güçlendirmiştir.

Ra'd sanma mihri mâha 'akd edip pîr-i sipihr

Tarralar urur iki tablına mehter rûz u şeb (k. 1/4)

Feleğin şiirlerde bahsedilen özelliklerinden birisi de yaşlılığıdır. Konuyla ilgili son beyitte şeklen davula benzetilen ay ve güneşi tokmaklarıyla döven felek, yaşlı bir kimseye benzetilmiştir.

4. Feleğin benzetildiği diğer unsurlar

Ayna g. 17/3, g. 155/5; değirmen k. 1/6, g. 40/3; fitneci g. 13/4; hokka kt. 7; insan k. 1/3, k. 4/4, g. 16/1, g. 91/4, g. 172/4, t. 5/5, t. 174/5; parlaklık g. 158/3; sütun t. 12/2; yücelik t. 9/5; zalim g. 40/5, g. 68/1, g. 107/1, g. 127/2, g. 153/2, k. 32/2, tb. 1. 1/2, tb. 1. 5/3, m. 22, t. 23/3, t. 27/2, t. 27/11, t. 27/13.⁴

Sonuç

Bu çalışmada 18. yüzyıl şairlerinden olup asıl adı Abdülhamit olan Vâsık-zâde Erşed'in Dîvânçe'sinde geçen felek ve felek ile ilgili terimler tespit edilmiştir. Erşed'in feleğe bakış açısının şekillenmesinde gelenekten gelen anlayış ve yaşanan tüm talihsizliklerin feleğe isnat edilmesi gibi yaygın kanaatin önemli bir yeri vardır. Birçok

⁴ Feleğin gerçek anlamıyla kullanıldığı yerlerin künye bilgileri için bkz: t. 10/2, g. 108/3, g. 128/4, t. 7/2, t. 7/11, t. 19/8, t. 23/3, kt. 21, m. 10.

hususu ifade noktasında bir teşbih unsuru olarak kullanılan felek, dîvânçede eski astronomi anlayışına uygun şekilde işlendiği görülür.

Klasik Türk şiirinde genellikle zalim vasfıyla nitelenen feleği, Erşed'in şiirlerinde kullanım özellikleri bakımından iki ana grupta toplamak mümkündür. İlk grupta yirmi dokuz yerde insana benzetilen felek, klasik Türk şiirinin anlayışına uygun olarak zalim, korkak, fitneci ve alçaklığıyla ele alınırken diğer yandan dürüst, meslek ehli ve derviş olarak da tasvir edilmiştir. Ayrıca sadece insana şeklen benzetilip olumlu veya olumsuz bir tasvirin olmadığı örnekler de bulunmaktadır. Erşed'in Dîvânçe'sinde "felek" kavramının insana benzetildiği beyitlere baktığımızda söz konusu benzetmelerin on sekiz tanesi olumsuz, üçü olumludur. Sekiz yerde ise olumlu ya da olumsuz bir benzetme bulunmamaktadır.

İkinci grupta felek, on altı beyitte şekil ve renk benzerliği dolayısıyla teşbih edilmiştir. Bu beyitlerde felek ayna, çatı, değirmen, dergâh, deniz, kubbe, okul, sütun vb. unsurlara benzetilirken geri kalan beyitlerde ise gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu kısımdaki benzetmelerin çokluğu Erşed'in hayal dünyasının ne kadar geniş olduğu noktasında bir fikir verebilmektedir.

Erşed'in Dîvânçe'sinde felek, klasik Türk şiirindeki ortak motiflerle uyumlu bir şekilde işlenir. Metaforik çeşitliliğiyle hem bireysel hem de evrensel bir anlam taşır. Dolayısıyla felek, Erşed'in poetikasında yalnızca bir göksel unsur değil, aynı zamanda insanın varoluşsal mücadelesinin sembolü ve şairin kader karşısındaki tavrını ortaya koyar. Sonuç olarak Erşed'in çevresinde gördüğü zanaatkâr, davulcu ve derviş gibi kimseleri; tarikat veya medrese ehlinin bulunduğu mektep veya dergâhı benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bunu yaparken de sosyal hayatın unsurlarını, kozmik âlemin unsurlarıyla kaynaştırmıştır.

Kaynakça

- Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. (1996), *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl-Fikir Yayınları.
- Çınarcı, M. N. (2019), *Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059,seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0>.
- Çukurlu, T. (2022). Vâsık-zâde Erşed Dîvânı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Premium E-Journal of Social Science*, 6(18), 13–23.
- Çukurlu, T. (2023). *Dîvânçe-i Erşed*. İstanbul: İhlamur Akademi Yayınları.
- Deniz, S. (1992). *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î, Yahya Beğ)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Erdem, S. (1994), *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kılıç, F. (2017), *Şefkat Tezkiresi Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0>.
- Kurnaz, C. (1995). Felek, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12. ss. 306/307. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Oğraş, R. (2018), *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0>.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, F. (2018), *Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902,tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0>.
- Pala, İ. (1995), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rado, Ş. (1969). *Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Osmanlı Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). (Şükrü Akalın vd. Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Unat, Y. (2013), *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldız, E. (2021), Vâsık-zâde Abdülhamit Erşed ve Fındıklı Şehrengizi, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(3), ss. 767-783.